№ 145 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 11 **1897** ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 11 № 145

ՔՍԱՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի կէս տարւան 6 րուբ.
Առանձին համարները 7 կոպէկով.
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատանը մէջ.
Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տելեֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ.
Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲԱՑՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԱՌԱՋԻԿԱՅ **1898** ԹՎԱԿԱՆԻ
„ՄՇԱԿ“
(26-րդ ՏԱՐԻ)
ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

Կը հրատարակվի Թիֆլիսում, նոյն պրոգրամայով և նոյն ուղղութեամբ:
«ՄՇԱԿի» տարեկան գինը թէ Ռուսաստանում և թէ արտասահմանում 10 րուբլի է, տասն և մէկ և տասն ամսվանը 9 ր., ինն և ութ ամսվանը 8 ր., եօթ ամսվանը 7 ր., վեց ամսվանը 6 ր., հինգ ամսվանը 5 ր., չորս ամսվանը 4 ր., երեք ամսվանը 3 ր., երկու ամսվանը 2 ր., մի ամսվանը 1 րուբլի:
«ՄՇԱԿին» գրվել կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ (Բազարնայա և Բարօնսկայա փողոցների անկիւն):
Կայսրութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՇԱԿին» գրվելու համար, և առհասարակ նամակներ և ծրարներ ուղարկելիս, պէտք է դիմել հետևեալ հասցէով. ТИФЛИСЪ, редакція «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal arménien «MSCHAK».
Յայտարարութիւններ ընդունվում են թէ հայերէն, թէ ռուսերէն և թէ օտար լեզուներով. բառին վճարվում է 2 կոպէկ:

Ալեքսանդր Նիկիտիչ, Իւլիա Միխայլովնա և Վասիլ Եգորովիչ Թաքրևանները յայտնում են իրանց ազգականներին ու ծանօթներին, որ հինգշաբթի, դեկտեմբերի 11-ին, իրանց անմոռանալի դստեր և հօրաքոյր Թօսի՝
ՄԱՐԻԱՄԻ
մահվան իններորդ օրը Գիգուբեի եկեղեցում, առաւօտեան ժամի 11-ին, լինելու է պատարագ և յետոյ հոգեհանգիստ: 1—1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պատճառը ուրիշ է. Պաշտօնական շրջաբերական.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Օրէցօր. Օպէրային ներկայացումները. Նամակ Բագուից. Նամակ Շուշուց. Նամակ Բաթումից. Նորքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վերջին տեղեկութիւններ. Նամակ Թիւրքիայից. Արտաքին լուրեր.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ԲՈՐՍԱ. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. «Վրացի-կաթօլիկների» հարցը.

ՊԱՏՃԱՌԸ ՈՒՐԻՇ Է

Շատ անգամ մենք գանգատներ ենք լըսում այս կամ այն հիմնարկութեան գործօղներից, թէ իրանք մեծ աջակցութիւն կունենային, եթէ ազդեցիկ անձեր, կամ կառավարութեան ներկայացուցիչներ համակրութեամբ վերաբերվէին կամ անձամբ մասնակցէին հաստատութեան, նիստերին: Վարչական անձերի համակրութիւնը և ներկայութիւնը, չենք հերքում, ունի իր յայտնի նշանակութիւնը. սակայն մենք կարծում ենք, որ կատարելապէս սխալվում են այն մարդիկ, որոնք իրանց գործունէութեան անաջողութիւնը վերագրում են այդ հանգամանքին և աւելի խորը չեն թափանցում, որոնելով պատճառը գործունէութեան եղանակի և յատկութեան մէջ:

Մտաբերենք մի քանի փաստեր մօտիկ օրերից: Կովկասեան կառավարչապետ իշխան Գօլիցին անձամբ ներկայ էր բուսաբանական ընկերութեան այն նիստին, ուր քըննվում էր աւազակութեան պատճառների հարցը: Գանձակում, տեղական գիւղատընտեսական ընկերութեան նիստին, նահանգապետ կիրէեվ անձամբ ներկայ գտնվելով, համակրութիւն ցոյց տուեց այն ծրագիրներին, որոնք մշակվում են ընկերութեան մէջ: Երևանի նահանգապետ կոմս Տիզենհաուզէն ոչ միայն համակրութեամբ է վերաբերվում դէպի ազգաբնակութեան տնտեսական կարիքները, այլ և բերել տուեց խաղողի վազերը բժշկելու նիւթեր ու գործիքներ և միջնորդեց՝ որպէս զի բացվի գիւղատնտեսական ընկերութեան ճիւղ Երևանում: Թիֆլիսի աշխարհագրական ընկերութեան ղեկավարող վարչական մարմինը կազմված է ազդեցիկ անձերից: Վերջապէս կովկասեան Գիւղատնտեսական ընկերութեան նախագահը կառավարչապետ իշխան Գօլիցինն է, որ յայտնել է թէ նա մեծ համակրութեամբ է վերաբերվում դէպի գիւղատընտեսական և կուլտուրական զանազան խընդիրները: Այս մի քանի օրինակներից պարզ է, որ պաշտօնական անձերի կողմից ոչ միայն սառնութիւն չէ նկատված, այլ ընդհակառակն՝ համակրութիւն է ցոյց տրված հասարակական այս և այն հիմնարկութիւնների գործունէութեան: Եւ ուրեմն, եթէ այս կամ այն հիմնարկութիւն չէ գործում այն եռանդով և ոյժով, որ ցանկալի է, թող նա մեղադրի իր գործողներին, իր անդամներին:

Եւ արդարև, պաշտօնական և ազդեցիկ անձերի գործակցութիւնը կարող է ունենալ միայն նպաստող, օժանդակող նշանակութիւն, իսկ հիմնական ոյժը, գործի բովանդակութիւնը, կազմակերպող ոգին պէտք է լինի նոյն իսկ հիմնարկութեան մէջ, նրա անդամների շրջանում, նրա վարչական մարմնի մէջ: Միայն այն ժամանակ, երբ այդ էական պայմանը կայ, ամեն մի բարեպատեհ հանգամանք ազդեցիկ, կառավարչական բարձր դիրք ունեցող մարդկանց աջակցութիւնը կը դառնայ նըպաստաւոր՝ հիմնարկութեան համար: Իսկ երբ հիմնական կորիզը չը կայ, երբ անդամները անհոգ են, վարչութիւնները անհոգ, այն ժամանակ ոչ մի արտաքին խըթան, ոչ մի „ազդեցիկ“ մարդ չէ կարող կեանք ներշնչել այն գործին, ուր տիրում է անտարբերութիւն և մեռելութիւն:

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ

Սուլթանի առաջին քարտուղար Թահսին բէյ՝ սուլթանի հրամանով հետևեալ հեռագրական շըրջաբերականն է ուղարկել օսմանեան կայսրութեան բոլոր նահանգապետներին, 1897 թւի սեպտեմբերի 1/13-ին:

«Իմացվեց, որ հրամաններ են տրված հիւպատոսներին քննութիւն կատարելու, թէ որքան է հայերի թիւը Անատոլիայում, քանի հայ երեխաներ են մնացել թշուառութեան մէջ, քանիսն են մահմէտականացել, քանի կանայք են գտնվում մուսուլմանների տներում, ինչ աստիճանի է հայերի և նրանց ընտանիքների չքաւորութիւնը և ով է նրանցից դատապարտված: Արդ, որովհետև ապացուցված է, որ իրանք հայերն են կազմակերպել և առաջ բերել խռովութիւնները, և որովհետև նրանց յարձակումը նախատեսնված չէր, ուստի անհերքելի է, որ մուսուլման կանայք և երեխաներն են մնացել հայերի ձեռքում. հետևաբար, անհերքելի է նոյնպէս, որ հայերի ոչ կանայքը և ոչ երեխաները չէին կարող մնալ մուսուլմանների ձեռքում:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

«ՎՐԱՑԻ-ԿԱԹՕԼԻԿՆԵՐԻ» ՀԱՐՑԸ

Audiatur et altera pars.

III

«Кавказъ» լրագրի յօդուածագիրը երկարօրէն խօսում է Կ. Պօլսի հայ-կաթօլիկների ազդեցութեան մասին Ախալցխայի վրացի-կաթօլիկների վրա, և թիւրք կառավարութեան՝ հայ-կաթօլիկներին ցոյց տուած պաշտպանութեան մասին: Առաջ բերենք նրա խօսքերը.

«Ամեն մի պայքար հայ-կաթօլիկների և հռօմէական-կաթօլիկների մէջ Կ. Պօլսում (!?) հայելու նման ցոլանում էր Ախալցխայում, ուր յաղթութիւնը շատ անգամ մնում էր մեծամասնութեան *) կողմը: Այս անվերջանալի կռւի մէջ... թիւրք կառավարութիւնը միշտ հայ-կաթօլիկների կողմն էր պահում, որպէս զի հայ-կաթօլիկ եկեղեցու ազդեցութեամբ վրացի տարրը ոչնչացնէր... Դրան պէտք է աւելացնել նաև այն, որ Թիւրքիայի հայ-կաթօլիկների հետ համեմատելով՝ վրացի-կաթօլիկները սակաւաւոր էին, ուստի կառավարութիւնը՝ այս վերջիններին ենթարկած էր հայ-կաթօլիկ եկեղեցու հոգևոր իշխանութեան ներկայացուցչին, որ Կ. Պօլսումն էր նստում (!)»:

Մենք շատ գոհ կը մնայինք, այսինքն լռութեամբ կանցնէինք նրա միւս սխալ ենթադրութիւնները, եթէ պ. Խզաշվիլի որ և է համոզեցուցիչ, հաստատուն փաստով կարողանար ապացուցանել գէթ միայն այդ խօսքերը: Այս կերպով երևան կը գար, որ Ախալցխայում եղել է

*) Պ. Խզաշվիլի այդտեղ զգուշութեամբ վարվելով, իր ընթերցողներին մութի մէջ է թողնում և պարզ չէ ասում այդտեղ թէ ո՞րն էր այդ „մեծամասնութիւնը“:

այն ժամանակ՝ (ժամանակը որոշելու մասին պ. Խզաշվիլի շատ զգոյշ է. այսպիսի առիթներում նա երբէք թւական չէ գործածում) մի որոշ թւով առանձնապէս «վրացի-կաթօլիկ» հասարակութիւն, որին թիւրք կառավարութիւնը հարկ է համարել ենթարկել «հայ-կաթօլիկ հոգևոր իշխանութեան Կ. Պօլսում նստող ներկայացուցչին:» Բայց ափսոս, այս կէտում էլ մենք նրան այնքան ճիշդ ենք գտնում, որքան ճիշդ էին նրա ասածները Թիֆլիսի, Գօրիի և Քութայիսի «վրացի»-կաթօլիկների մասին, որոնք իբր թէ այն պատճառով աջողել են «վրացի» մնալ, որովհետև ազատ են եղել Կ. Պօլսի կաթօլիկ-հայերի ազդեցութիւնից: Նախ՝ մեզ համար հանելուկ է թէ այդ ինչ պայքար է տեղի ունեցել Կ. Պօլսում հռօմէական և հայ-կաթօլիկների մէջ, և երբ է պատահել *): Պատմութիւնը լռում է այդ մասին: Հայ-կաթօլիկները իրանք մինչև այդ 1829 թւականը սարսափելի ճնշված և հալածված վիճակի մէջ էին. ուրեմն ինչ պատճառ ունէին, ինչպէս կարող էին լատին-կաթօլիկների հետ պայքար մղել... Ընդհակառակն, բոլոր հռօմէական-կաթօլիկ իշխանութիւնները աշխատում էին որ և է կերպով օգնութեան հասնել հալածված հայ-կաթօլիկ հասարակութեան: Երկրորդ՝ ամբողջ ժամանակ, երբ Ախալցխան գտնվում էր թիւրքերի տիրապետութեան տակ, Թիւրքիայի կաթօլիկ-հայերը ոչ մի սեպհական կենտրօնական իշխանութիւն չունէին Կ. Պօլսում. ամեն տեղ նրանք հոգևորապէս ենթարկված էին տեղական լատին-կաթօլիկներին: Եթէ կային էլ տեղ-տեղ հայ-կաթօլիկ եպիսկոպոս կամ քահանաներ, նրանք էլ լատին նուիրակին էին հպատակվում թիւրքահպատակ միւս

*) Մի անգամ ընդ միշտ՝ աւելորդ չենք համարում յիշեցնել ընթերցողին, որ Ախալցխայի և Կ. Պօլսի յարաբերութիւնների մասին մեր բոլոր գրածները վերաբերում են 1829-ից առաջ, այսինքն երբ Ախալցխան դեռ Թիւրքաց իշխանութեան տակ էր:

արևելածէս կաթօլիկների նման: Հայ-կաթօլիկ եկեղեցին, իբրև առանձին նուիրապետութիւն, հիմնված է Կ. Պօլսում 1831-ին, ուրեմն այս մասին պ. Խզաշվիլիի ենթադրութիւնը կատարելապէս մտացածին է: Երրորդ՝ ոչ թէ միայն ոչ մի հիմք չը կայ ենթադրելու, թէ թիւրք կառավարութիւնը միշտ պաշտպանում էր հայ-կաթօլիկներին, այլ ընդհակառակն, ժամանակակից դէպքերը վկայում են, որ մինչև իրանց յատուկ պատրիարքութիւն ունենալը՝ նրանք չարաչափ հալածված էին թէ կառավարութեան և թէ հայլուսաւորչական պատրիարքների կողմից *): Թիւրք կառավարութիւնը շատ վատ էր տրամադրված առհասարակ դէպի կաթօլիկները, և ամեն դիւրութիւն տալիս էր, որ նրանք և մանաւանդ հայ-կաթօլիկները հալածվեն **): Բազմաթիւ հրամանագիրներ են ուղղված հայ-լուսաւորչական պատրիարքներին, որ ջանան ամեն կերպ խափանել հայերի՝ կաթօլիկութիւն ընդունելը:

Այդ հալածանքները կազմում են ժամանակակից հայոց պատմութեան ամենատխուր էջերից մէկը: Կ. Պօլսի հայոց պատրիարքները՝ կամ սեփական նախաձեռնութեամբ շարժվելով և կամ թիւրք կառավարութեան ձեռքը գործիք դառնալով՝ մինչև անգամ մահվան պատժով

*) Իբրև հետաքրքրական փաստ արժէ առաջ բերել, որ այդ հալածանքներից մէկի ժամանակ, 1759-ին, կաթօլիկ հայերը մի խնդիր ներկայացնելով պաշտպանութիւն են խնդրել մինչև անգամ Լեհաստանի Կ. Պօլսի դեսպան կոմս Պոտօցկիից, բայց յայտնի չէ թէ կարողացա՞ւ լեհական դեսպանը օգնել իրան դիմողներին: Hammer, Histoire de la Turquie T. VII. էջ 408.

**) Նշանաւոր խալդեայ ձանապարհորդ Ubicini իր Lettres sur la Turquie գեղեցիկ հրատարակութեան մէջ՝ առաջ է բերում սուլթանին իր ամենից մտերիմ մի անձի կողմից ներկայացված զաղտնի մի տեղեկագրի պատճէնը, որ կենդանի օրինակ է թէ՝ կառավարութեան ընդհանրապէս կաթօլիկների և մանաւանդ հայ-կաթօլիկների դէմ տածած խիստ հակառակութեան և թէ այն փայլեկի մոլեռանդ լեզուին, որ մինչև վերջին ժամանակները գործ էին ածում թիւրք պաշտօնեաներն իրանց ներքին գրութիւնների մէջ, առհասարակ բոլոր քրիստոնեաների դէմ: Pièce IX. Rapport de Pertev effendi á Sultan Mahmoud II):

պատժել են կաթօլիկ հայերի հոգևորականներին՝ իրանց կրօնափոխութեան համար (Մելքոն եպիսկոպոս Մարտինում, Կոմիտաս քահանայ Կ. Պօլսում և այլն): Այս եղբայրասպան հալածանքը քիչ չէ օգնել կաթօլիկութեան աւելի ևս տարածման և այդ իսկ է եղած պատճառը, որ դեսպանների միջամտութեամբ Բ. Դուռը ստիպված է եղել հայ-կաթօլիկներին հանել Գում-Գափուի պատրիարքական իշխանութիւնից և առանձին իշխանութիւն տալ նրանց: Իբրև հետևանք այդ հալածանքների՝ առելութիւնը համարին եղբայրների մէջ դժբախտաբար այնքան աճեց, որ կաթօլիկները դադարեցին իրանց հայ անուանել և այս ոչ թէ միայն Ախալցխայում, ինչպէս միամտաբար կարծում է պ. Խզաշվիլի, այլ նաև Արդվինում, Կ. Պօլսում և Թիւրքիայի ամեն կողմը, և այնուհետև պարզապէս ֆրանկ *) կամ կաթօլիկ էին կոչում իրանք իրանց: Թիւրք իշխանութիւնը այդ կոչման քաղաքացիութեան իրաւունք տուեց, որպէս զի ինքը միանգամ ընդմիշտ կարողանայ ջոկել միմեանցից կրօնով տարբեր, բայց ազգով նոյն՝ հասարակութիւնները: Եւ այդպէս Թիւրքիայում հիմ դրվեց մի այսպիսի պաշտօնական դասակարգութեան. «էրմէնի միլլէթի» (հայ ազգ) և «քաթօլիք միլլէթի» (կաթօլիկ ազգ): Բայց թէ կաթօլիկ ազգ բացատրութիւնը անհիմն էր կամ սխալ, այդ՝ թիւրք կառավարութեան հոգը չէր. նրա համար դա մի տերմին էր, որի տակ նա հաւաքել էր իր հպատակ բոլոր կաթօլիկներին: Յետոյ երբ հայ կաթօլիկները 1831-ին ունեցան իրանց սեփական պատրիարքութիւնը և հայոց պատրիարքութիւնից բաժանվեցան, կառավարութիւնը նրանց յատկացրեց «էրմէնի քաթօլիք միլլէթի» (հայ-կաթօլիկ ազգ) պաշտօնական

*) Իբրև ֆրանկի կամ ֆրէնկի (այդպէս էին կոչվում եւրօպացիք Թիւրքիայում) կրօնը դաւանող:

[illegible] մեանց հետ բոլորովին համերաշխ չեն, և միանգամայն հակառակ կարծիքների են: Բացի դրանից՝ մեզ շատ անգամ պատահել է լսել, և անկասկած ուրիշներն էլ լսած կը լինեն՝ խուլ, թաքուն գանգատներ մէկից կամ միւսից, թէ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՕՐԻՑՕՐ

XXX

[illegible] ինքը միանգամայն ամօթալի է համարում այս և այն օրգանը, կամ նրա խմբագրին և աշխատակիցներին, նրանց անունը լսել չէ ուզում... բայց և այնպէս շարունակում է նոյն օրգանին աշխատակցել, նրանց հետ միասին նոյն էջերում գրել...

Բոլորովին հարկաւոր չէ օպտիմիստ լինել՝ կարծելու համար, որ եթէ հայոց գրականութեան գործողները իրանց պարտքը համարէին աւելի խիստ լինել դէպի այն, որ կոչւում է գրական մաքրութիւն և ուղղութիւն, չուայլութիւն չը համարէին խիստ լինել դէպի այն օրգանի ուղղութիւնը, որին մասնակցում են, և այն ընկերների մաքրութիւնը, որոնց հետ միասին գործում են, վաղուց մեր մամուլը ազատված կը լինէր այն կեղտից, որ այսօր այնքան առատ կերպով հոսում է մի քանի օրգանների էջերից, և մենք կունենայինք աւելի մաքուր և աւելի գրաւիչ գրական մթնոլորտ, քան թէ կայ այսօր...

Ահա այդ պատճառով հեղինակաւոր ռուս հրապարակախօս Գոլցեվի տուած օրինակը մենք համարում ենք ուսանելի և դարձնում ենք նրա վրա հայոց շատ գրողների ուշադրութիւնը: Գոլցեվ յայտարարում է, որ ինքը չէ կարող աշխատակցել մի օրգանի, որի ուղղութեան չէ համակրում: Դա, ըստ երևոյթին, տարրական պայման է, բայց, տարաբաղդաբար, մոռացված հայոց գրական աշխարհում: Եւ ամեն անգամ, երբ հայոց արատաւորված հրատարակութիւնների մէջ կարդում ենք զանազան կեղտոտ յօդուածներ, անբարոյականացնող և վնասակար գրուածքներ, միշտ մի և նոյն հարցն ենք տալիս. «Միթէ չը կայ դրանց շրջանում գէթ մի մարդ, որ քաջաբար բողոքէր այդ բոլոր կեղտոտութիւնների դէմ, և անաջողութեան դէպքում՝ թափ տար իրանից անտարբերութեան փոշին և երես դարձնէր»: Եւ մեզ պատասխանում են՝ «Երևի չը կայ...»: Բայց և այնպէս Գոլցեվի վարմունքին խօսքով կը համակրի ամեն մի հայ գրող, ով և ինչ էլ լինի նա, իսկ գործով նրա օրինակին հետևել,—դա արդէն շատերի բանը չէ: Դրա համար պէտք է ունենալ որոշ համոզմունքներ և մաքուր ուղղութիւն: Բայց չէ՞ որ դա չուայլութիւն է շատերի համար:

«Ի՞նչ համոզմունք, ի՞նչ մաքրութիւն, մտածում է յայտնի տիպի հայ գրողը՝ իր սրտի անմատչելի խորքերում. ինձ հարկաւոր է մի տեղ՝ իմ անունը տպելու, թշնամիներիս հայհոյելու, ինձ էլ ռէկլամներ անելու համար»: Եւ այդ դաւանանքով՝ նա մտնում է առաջին պատահած գրական ճահիճը և շարունակում իր «գրական» գործունէութիւնը...

Խ. Մալումեան

ՕՊԵՐԱՅԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄՆԵՐԸ

Դեկտեմբերի 4 և 5-ին, երկու օր իրար վրա, արքունական թատրոնում ներկայացվեց «Անդրէ Շենիէ» օպերան: Երիտասարդ Ջիորդանօյի այդ նոր երկը կրում է սկսող տաղանդի դրոշմ: Բովանդակութիւնը, որ մտադրվածքի (замыселъ) կողմից շատ աջող է, մշակված է բաւական չնորհքով, թէև չէ կարելի չը նկատել, որ մեծ յեղափոխութեան շրջանից վերցրած նիւթի մէջ պէտք է արտայայտված լինէին այդ յեղափոխութեան ոչ միայն մութ կողմերը, այլ և այն երևոյթները, որոնց վեհութիւնը չէ հերքում ոչ մի նոյն իսկ պահպանողական պատմաբան: Յեղափոխութեան այդ դրական կողմը թոյլ է արտայայտված օպերայում, եթէ այն, ինչ որ մենք տեսանք այստեղի բեմում, ամբողջ օպերան է և ոչ թէ մասնական կրճատումներով: Բովանդակութեան երաժշտական լուսաբանութիւնն էլ աւարտվածի տպաւորութիւն չէ գործում չնորհիւ այն հանգամանքի, որ նրա ձայնական մասը էսքիզային բնաւորութիւն է կրում: Չը նայելով դրան, այդ երաժշտութիւնը ազդում է լսողի վրա իր խորութեամբ, լրջութեամբ և գեղեցկութեամբ, որ կայանում է գլխաւորապէս հարմոնիայի (զանազան ձայների և գործիքների միաժամանակ լսվող հնչիւնների ներդաշնակութեան) և ոչ թէ մելօդիայի (իրար յաջորդող ձայների և հնչիւնների ներդաշնակութեան) քաղցրութեան մէջ: Հայերը չունեն խմբային զանազանաձայն երգեցողութիւն և այդ պատճառով աւելի հեշտ են հասկանում մելօդիայի, քան հարմօնիայի գեղեցկութիւնը: Այդ պատճառով հասարակութեան հայկական մասին այդ օպերան կարող էր աւելի պակաս դուր գալ, քան Մասկանիի և Լեօնկօվալօյի սանտիմենտալ օպերաները, որոնք խորութեան և լրջութեան կողմից անկասկած ստոր են նրանից:

Նոր օպերայի ամենաաջող գործողութիւնները վերջին երկուսն են, մանաւանդ երրորդ գործողութիւնը: Այն տեսարանը, որտեղ կոյր կինը բերում յանձնում է յեղափոխական գործիչներին իր վերջին, պատանի որդուն, յայտնելով որ միւս զաւակները արդէն զոհվել են հայրենիքի համար և որ սա էլ այժմ բաւական մեծ է, այնպէս որ կարող է ծառայել հայրենիքին և արիւն թափել ազգի համար,—այնպիսի տեսարան է, որից չէին հրաժարվի առաջնակարգ դրամատիքական տաղանդները: Շպերլինգ շատ լաւ կատարեց այդ ցնցվող հատուածը: Արտայայտիչ էր և յեղափոխական գործիչ Ժերարի երաժշտական մենախօսութիւնը, որ Վինօգրադօվ կատարեց շատ չնորքով: Սակայն այդ գործողութեան դրամատիքական էֆֆէկտը գլխաւորապէս հիմնված է Մադլենի դերի վրա, որ մեծ տաղանդով կատարեց Պօլիտօվա: Եթէ չը լինէին երգեցողութեան ընկղբում մի քանի սուր ձայներ և տեսարանի վերջում անզուսպ չարժումն ու անճաշակ ճիչը, երգչուհու կատարումը այդ տեսարանում կարելի էր օրինակելի համարել: Մենք մինչև այժմ դէպք չենք ունեցել խօսել Պօլիտօվայի մասին, ուստի օգտվում ենք առիթից յայտնելու այն տպաւորութիւնը, որ նա թողել է մեզ վրա զանազան դերերում: Մեր կարծիքով, չը կայ ոչ մի դեր, որ այդ երգչուհին ամբողջապէս լաւ կատարի, բայց և, միւս կողմից, նա այնպիսի երգչուհի է, որ ոչ մի դեր բոլորովին չի տապալի: Նրա խաղը և երգը զարմանալի անհաւասար ընթացք ունեն և ցոյց են տալիս լուրջ չկօլայի պակասութիւն: Ամենաբնական խաղին հետևում են գլխի՝ կարծես ջղաձգական՝ թափահարումներ և դէմքի այնպիսի ծամածռութիւն, որ կարծես մէկը, ծործորակից բռնած, խեղդում է երգչուհուն: Այդ լինում է գլխաւորապէս, երբ երգչուհին ստիպված է երգել բարձր նօտաներ, որոնք դրա չնորհիւ ճչի բնաւորութիւն են ստանում: Սակայն այդ ճչից յետոյ երգչուհին ձեզ գրաւում է իր միջին ձայներով, որպէս զի յետոյ նորից վիրաւորի ձեր լսելիքը ցած նօտաներով, որ նա երգում է մի տեսակ ծամծմելով կամ աւելի լաւ է ասել, անատամ պառաւի նման լմլմացնելով: Այդ, մեր կարծիքով, առաջանում է նրանից, որ երգչուհին երգելիս առաջ է գցում ներքին ծնօտը: Պերէս, որ կատարում էր յեղափոխութեան զոհ դարձող բանաստեղծ Անդրէ Շենիէի դերը, լաւ էր իր դերում: Մի բան, որ միշտ աչքի է ընկնում այդ երգչի մէջ, այդ այն է, որ նա ամբողջապէս մտնում է իր դերի մէջ: **

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

Դեկտեմբերի 4-ին

Ի՞նչ արձագանք կը գտնի Մօսկվայի ուսանողութեանը օգնելու հրաւէրը Բագւում,—ահա հարց, որը, կարծում ենք, կը հետաքրքրի ոչ միայն ուսանողներին, այլ և նրանց աննախանձելի դրութեամբ հետաքրքրվողներին: Ի՞նչպէս կը վերաբերվեն այդ քնքոյշ խնդրին երբեմն աղքատ, իսկ այժմ ուսանողութեան ամօթանք պատճառող բուրժուա ինժեներ—կառավարիչները: Ի՞նչ կանեն միլիօնների հետ խաղացող կապիտալիստները կամ նրանց առասպելական արդուզարդերով ծանրաբեռնված կանայք, որոնք իրանց սեփական ցանկութիւնների համար ամուսինների գրասենեակներից ամսական մի քանի հարիւրներ են ստանում:

Ահա հարցեր, որոնք մէկի միւսի ետևից ծագում են, և դժբաղդաբար, մինչև այժմ եղած փաստերի չնորհիւ, օպտիմիստ լինելու ոչ մի առիթ չեն տալիս: Մի առ մի նկարագրել, թէ ո՞ր

կոչումը, որ մինչև հիմա էլ շարունակւում է: Իսկ նախկին «քաթօլիք միլլէթի» տերմինի տակ մնացին միւս հպատակ կաթօլիկները, որոնք մի առ մի էլ յիշվում են, այն է «լատին *), մելքիտ (կամ յոյն), սիրիացի, քլդանի կամ կոպտ և մարօնիտ **)»: Այս պաշտօնական մանրամասն դասակարգութեան մէջ, ոչ մի տեղ երբէք վրացի-կաթօլիկ կոչումը չէ յիշված: Այս փոքր ցեղերից ոմանք ենթարկվել են հայ-կաթօլիկ պատրիարքութեան և ոմանք Կ. Պօլսի լատին նուիրակին. բայց այս ենթարկումը արգելք չէ եղած նրանց ցեղական ինքնուրոյնութեան զարգացման և բոլոր այդ մանր ազգերը պահած են իրանց յատուկ ծէսը և լեզուն:

Մասնաւորելով խնդիրը Ախալցխայի և Արդվինի վրա, ժամանակակից մի յիշատակարանից գիտենք նաև, որ հայոց Սիմէօն կաթողիկոսը չափազանց վրդովված էր այն տարածումից, որ գտնում էր կաթօլիկութիւնն այդ կողմերը, յատկապէս XVIII դարի սկզբից և հարկաւոր էր համարել կառավարութեան ձեռքով ամենախիստ միջոցներ գործադրել նրանց դէմ: Այն տեղերը, ուր կաթօլիկ հայերը դեռ սեփական եկեղեցի չունենալով, լուսաւորչականների եկեղեցումն էին միասին աղօթում, հրամայեց այդ արգելել: Արդվինում, ուր հայ-կաթօլիկները աւելի շատ էին թւով լուսաւորչականներից և այս վերջինները՝ ազգականութեան և խնամութեան կապերով կապվելով առաջինների հետ, կաթօլիկութեան ոյժ էին տալիս, հրամայեց, որ կաթօլիկներին այլ ևս աղջիկ չը տան կնութեան, այլ աշխատեն նրանցից առնել: Բայց նա շատ աւելի խիստ վարվեց Ախալցխայի նկատմամբ՝ նախ որովհետև լատին միսիօնէրներն այդտեղ էին կենտրօնացրած իրանց ոյժը և երկրորդ՝ լուսաւորչական քահանաներ և նոյն իսկ եպիսկոպոս *) այդտեղ կրօնափոխ էին եղել և կաթօլիկութիւնն ընդունել: Կ. Պօլսից՝ հայոց պատրիարքարանի ձեռքով ստացված ֆերմանների զօրութեամբ 1769-ին, Ախալցխայի Նօման-փաշան՝ կաթօլիկների 7 պատերներին էլ գաւառից դուրս վանեց. կաթօլիկ հայոց 3 եկեղեցիները սրանց ձեռքից խլեց. ժողովրդին տանջանքով և տուգանքներով պատժեց և 4 հայ-կաթօլիկ քահանաներին ուղարկեց Էջմիածին: Բայց կաթօլիկացած Գէորգ եպիսկոպոսը չը բռնվեց. նա յաջողել էր կանխապէս փախչել Կ. Պօլիս, ուր նա մի տարի վերջը մեռաւ *):

1770-ին, ռուս թիւրքական պատերազմից յետոյ՝ Ախալցխայի կաթօլիկները դիմեցին կարս՝ սէրասկէր Մուստաֆա փաշային, և այս փաշայի միջնորդութեամբ հետևեալ տարին Սիմէօն կաթողիկոսը համաձայնվեց «արձակման» ֆերման բերել տալ Կ. Պօլսից, որով և աքսորեալները վերադարձան և եկեղեցիները վերստին յանձնվեցան հայ-կաթօլիկներին: Մենք աւելորդ չը համարեցինք փոքր ինչ ընդարձակօրէն խօսել այս պատմական հաստատուն դէպքերի վրա, որպէս զի ցոյց տանք մեր ընթերցողներին, թէ Ախալցխայի և Արդվինի շրջանում բնակվող հայ-կաթօլիկները՝ ազգով հայ էին, եթէ ոչ ինչ իրաւունքով Էջմիածնի կաթողիկոսը և Կ. Պօլսի պատրիարքը պիտի միջամտէին նրանց կրօնափոխութեան դէմ և անընդհատ հալածէին նրանց: Եթէ յունադաւան վրացիներ էին կաթօլիկ դարձողները, դրա համար անշուշտ Կ. Պօլսի յոյն պատրիարքը պէտք է միջամտէր, որ շատ աւելի ազդեցիկ էր, քան հայոց պատրիարքը: Վերջապէս մի կարևոր ապացոյց էլ կայ թէ Ախալցխայի և շրջակայ գիւղերի կաթօլիկների՝ գոնէ մեծագոյն մասը (և ոչ թէ 2—3 տուն) հայ էր: Այս ապացոյցն այն է, որ այդ կաթօլիկները մինչև անցեալ դարի վերջը դեռ պողի և այլ հոգևորական տուրք էին վճարում հայ լուսաւորչական հոգևորականութեան և ընկալագիր առնում նրանցից: Մեզ յայտնի է այդպիսի 2 ընկալագիր՝ որոնցից մէկը ստորագրել է ոմն «Նուաստ Տէր-Սահակ՝ հրամանաւ Թէոդորոս արքեպիսկոպոսի և մեծի նուիրակի սրբոյ Երուսաղէմին», իսկ միւսը տուած է «մեղսամած Ղևոնդ վարդապետ, որ առաջնորդ և տեսուչ է Կարմիր վանքի»: Թուականն է՝ Ռ Մ Լ Թ. առաջինը, և Ռ Մ Խ Գ. երկրորդինը: Երկու ստացագիրներն էլ շատ պարզ կերպով ասում են թէ պողին առացել են «ի Ազսխայ բնակեալ քաթօլիկ-հայերէն». վերջին ընկալագրի մէջ յիշված է թէ «պողի հաւաքեցանեն յամէ յամ, մարտ ամսոյ մէջ կ. (60) գրուշ, Ախըլցխայ, Իվլիտա, Վալէ, Արալի, Ուդէ և Ապամթուման»: Միթէ՞ ի ծնէ վրացի՝ կաթօլիկները հոգևոր տուրք յանձն կառնէին տալ լուսաւորչական հայ հոգևորականութեան:

Արդվինի նախին եպիսկոպոսական դիւանատան թղթերի մէջ դեռ ևս պահված են բազմաթիւ յիշատակարաններ հայերէն գրաբար լեզուով գրված, որ ապացուցվում է թէ Արդվինը ի հնուց ենթարկված է եղել Ախալցխայի և թէ այս վերջինում գտնվող հայ-կաթօլիկ «վիքարները» եկել են Արդվին, իրանց այնտեղի հօտին այցելելու և եկեղեցական կարգադրութիւններ անելու: 1748 թէի նոյեմբերի 23-ին եկել է «Տէր Քերոբ վարդապետ կանոնիկ». 1769 թ. յունիսի 12-ին, նոյն ինքը եպիսկոպոսը, որ իրան կոչում է «մեծաւոր Ախալցխայի և բոլոր թեմին նորա», որի կնիքի վրա կարդացվում են «հայերէն» Պօղոս Արհի Եպիս. և այլն: Այս վիքարները ենթարկվում էին Կ. Պօլսի լատին նուիրակին. Արդվինի և շրջակայքի հայ-կաթօլիկ քահանաները սկսեցին հայ ծէսով ձեռնադրութիւն ընդունել Մէրդինում, երբ կիլիկեցի հայոց կաթողիկոսը Աբրահամ՝ կաթօլիկութեան դառնալով Հռօմ գնաց և այնտեղ Պալեօն ընդունելով, վերադարձին առանձին հայ-կաթօլիկ կաթողիկոսութեան հիմ դրեց Լիբանանում *) (1742):

Արդվինում եկեղեցիների հիմնարկութեան հրամանագիրներ կան թիւրքերէն լեզուով՝ 1722 թւականից, յանուն կաթօլիկ հայոց. օրհնութեան կոնդակներ կան Հռօմի պապից (Պիոս Զ.) մի և նոյն անունով, իսկ մի շատ հին եկեղեցու, որ այժմ քանդված է և նրա հիմքերի վրա նոր եկեղեցի կայ կառուցված,—չինութեան հրամանագրի մէջ, թիւրքերէն լեզւով գրված է եղել, ինչպէս աւանդութեամբ պատմվում է մինչև մեր օրերը, այս պարբերութիւնը՝ թէ «եկեղեցի չինելու հրաման տրվում է այն հայերին, որոնք պահքի օրը ձուկ են ուտում»: Թիւրք կառավարիչը աւելի յարմար բացատրութիւն չէ գտել՝ կաթօլիկ հայերին որոշելու համար իրանց լուսաւորչական ազգակիցներից *):

(Կը շարունակուի)

---

*) Լատին կոչման տակ Թիւրք կառավարութիւնը հաւաքել էր որոշ կերպով կաթօլիկ հալէպցիներին (Հալէպ քաղաքի բնակիչներ), ալբանցիներին, բուլղարներին, խրուատներին և բօշնակներին (բօսնիացիներին), որոնք լատինական ծէսն ունէին. Ubicini, Lettres sur la Turquie, Paris, 1854. I. էջ 25.

**) Նոյն, II. 285—286.

*) Թօքատցի Գէորգ եպիսկոպոսն էր, որ շամախեցի Յակոբ կաթողիկոսից եպիսկոպոս էր օծված, Կարնոյ „Կարմիր վանքի“ միաբան էր և ապա ուղարկվեց Ախալցխա՝ Էջմիածնին հասնելի պողի և այլ վիճակային արդիւնք քաղելու:

*) Սիմէօն կաթող. յիշատակարանը՝ Դիւան հայոց Պատմութ. Աղանեանց, Թիֆլիս, 1894 և Ջամբռ. Վաղարշապատ, 1873.

*) Այս աթոռն է, որ 1867-ին տեղափոխվեց Կ. Պօլիս, ուր և նստում է այժմ կաթօլիկ հայոց կաթողիկոսը, որ իր անձի վրա միացրած է նաև պատրիարքական իշխանութիւնը:

*) Այս հրամանագիրը տրված է Մամանելիս գիւղի եկեղեցուն, որ Ախալցխայի և Արդվինի մէջտեղն է և ուր այժմ միայն 10—15 տուն հայ-կաթօլիկ բնակիչ կայ, իսկ մնացածները, թւով մի քանի անգամ աւելի, բոլորն էլ մահմետականներ են:

աստիճանի անտանելի է գիտութեան զինուորներին ճանապարհից յետ դարձնելու միտքը, ցոյց տալ, թէ դա աններելի յանցանք է,—աւելորդ ենք համարում, համոզուած լինելով, որ այդ ամէնքն էլ լաւ գիտեն։ Հարկաւոր է միայն մտածել, որ մի քանի հազարներ ժողովելը և Մոսկվա փոխադրելը՝ ընդամենը մի քանի ժամվայ գործ է, և դրա համար հարկաւոր է, որ կապիտալիստներից մէկը, մի զօրեղ տուղ, բարեհաճի մի երկու ժամ այդ հարցով զբաղուել, մտնել ծանօթների մօտ և փողերը ժողովել։ Եւ այս պահանջը մենք ոչ միայն հայերի, այլ ընդհանուրի առջև ենք դնում։ 900 թիւը այնքան պատկառելի թիւ է, որ չէ կարող միայն հային կամ ռուսին պատկանել, այլ շատ ազգերի, որոնց միլիօնատէր ներկայացուցիչները բազմած են Նաւթի Թագաւորութեան մէջ։

Տասնիններորդ դարի վերջը՝ պատմութիւնը, նախ քան իր էջը թերթելը՝ մի շարք փորձութիւններ ուղարկեց մեզ՝ մեր բարոյական մակերևոյթը չափելու համար։ Սակայն մինչև այժմ պատմաբանը մխիթարական ոչ մի բան չէ ստացել։ Իսկ վաղը նա կը թերթի իր էջը, անջնջելի կը մնայ նրա արձանագրութիւնը, անողոք՝ նրա դատավճիռը։ Կաշառել չէ կարելի, մնում է նրա ձեռքը բռնել և, նախ քան էջը թերթելը, մեր սխալը ուղղել։ Բռնենք պատմաբանի ձեռքը, կատարելով մեր պարտքը։

Ռ. Յովհանջանեան

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

Դեկտեմբերի 7-ին

Օրվայ խօսակցութեան նիւթը մեզ մօտ Յովհաննէս Խուբլարովի և տասն և երեք թուրքերի քրէական դատն է, որը հասարակաց ժողովարանի տան մէջ պէտք է քննէ կովկասեան զինուորական դատարանի ժամանակաւոր բաժինը, նախագահութեամբ գնդապետ Խվանենկօյի։

Երդուեալ հաւատարմատար Տէր-Ստեփանով կը պաշտպանէ մեղադրվող Խուբլարովին։ Երկու կողմից հրաւիրված վկաների թիւը համնում է 165 հոգու, որոնց թւում և օղիի գործարանատէր Սարաջեվ, Տերենտիեվ, Սողոմոնեան և այլն։ Գործը բարդ է և հաւանօրէն կը տեւի շաբաթներ. քննութիւնը կը սկսվի վաղվանից, ամսիս 8-ից։ Դատարանի մուտքը նշանակված է տոմսակներով, թւով մէկ հարիւր։

Աւելորդ չենք համարում ընթերցողին ծանօթացնել այդ աղմկալի գործի մանրամասնութեան հետ։ 1895 թ. յուլիսի 22-ին, Շէլլու Թըրքմինկ գիւղում, Փիրումեանցի այգում անյայտ չարագործները սպանեցին հինգ հոգու և վիրաւորեցին երկուսին, որոնք իրիգնահաց էին ուտում նոյն այգում («Մշակ» 1895 թ. № 85)։ Չարագործները անհետանում են. ձերբակալվում են 12 կասկածաւոր թուրքեր և Խուբլարով իր թուրք ծառայի հետ 1896 թ. փետրվարի 17-ին, և մինչև այսօր բանտարկված մնում են և ոչ մի երաշխաւորութեամբ բաց չեն թողնում։ 1895 թւականի ամառը Բագուի գործարանատէր Տերենտիեվի ներկայացուցիչ Գօլուբեվ գալիս է Շուշի. պօստատնից մի խոշոր գումար ստանալով ուղևորվում է դէպի Աղդամ՝ օղի գնելու։ Աւազակները, եղեռնագործութեան օրը, իմանալով այդ մասին, այլ և այն, որ Գօլուբեվ պիտի գիշերէ Փիրումեանի այգում (բարեբաղդաբար նա գիշերել էր Նախիջեանիկ գիւղում), շրջապատում են այգին, որտեղ հանգիստ էին առնում օրվայ տօթից և ընթրիք էին վայելում եօթ անմեղ ճանապարհորդներ՝ թուրք, հայ և ռուս, և վերջինիս Գօլուբեվի տեղ ընդունելով, մանաւանդ որ ծածկած է լինում յարդէայ գլխարկ, սկըսում են նրանց վրա հրացան արձակել և փող պահանջել. սրի են քաշում բոլորին. ծանր վէրքերով հազիւ ազատվում են ռուսը և մի թուրք։ Աւազակները այդ սարսափելի կոտորածը անում են, որպէս զի իրանց մատնող չը լինի։ Հոգեարքին՝ անմեղ զոհերը մրմնջում են, որ իրանց սպանողները պրիստավ Թէմուր բէկի մարդիկը, չափարներն են։ Պրիստաւ Թէմուր-բէկը, տեսնելով որ այդ խմորը ջուր շատ պիտի տանի, ընկերակցելով Ջափարբէկի և Փիրումօվների հետ, ամբողջ յանցանքը բարդում են Խուբլարովի վրա, իբրև գլխաւոր մրցակից Տերենտիեվի, որի ներկայացուցչին իբր թէ Խուբլարովը կամեցել է սպանել տալ՝ իր գործի մէջ մրցող չունենալու համար։

Ահա դա է գործի էութիւնը։ Տեսնենք ինչ ցոյց կը տայ դատաստանական քննութիւնը։ Մանրամասնութիւնները կը հաղորդենք։

Արցախեցի

ՆԱՄԱԿ ԲԱԹՈՒՄԻՑ

Դեկտեմբերի 7-ին

Շնորհիւ մի քանի եռանդուն անձանց՝ նոր բացված գիմնազիայի կարօտ աշակերտներին օգնելու համար հիմնվում է մի ընկերութիւն—«Բաթումի գիմնազիայի աշակերտների դրութիւնը բարեփոխելու ընկերութիւն» անունով։ Ընկերութեան նպատակը պէտք է լինի՝ միջոց չունեցող աշակերտների պիտոյքներին բաւարարութիւն տալ և ընդհանրապէս օգտաւէտ լինել գիմնազիայի համար. նա աղքատ աշակերտների ուսումնավճարը կը տայ, ձրիապէս գրքեր և այլ հարկաւոր իրեր կը բաժանէ, կամ թէ կը տայ աւելի էժան գներով. ուտելիք, հագնելիք և բնակարան կը հայթայթէ, բժշկական օգնութիւն կը հասցնի, ուսման ընթացքը վերջացնողներին կօգնէ ուսումը շարունակելու, կը հոգայ աշակերտական գրադարանի, նկարչական դասարանի, ֆիզիքական կաբինէտի պակասորդները լրացնելու մասին, կը բարենորոգէ երգեցիկ և երաժշտական խմբերը—նոտաներ, նոր երաժշտական գործիքներ բերել տալով և գործին տեղեակ մարդիկ հրաւիրելով, երեխաների ֆիզիքական զարգացման համար մարմնամարզական խաղեր սարքել կը տայ ու շինել կը տայ լողարաններ։ Կը կազմակերպէ զբօսանքներ, զարգացման նպաստող փոքրիկ ճանապարհորդութիւններ ու երեխայական տօներ, աշակերտներին էսթէթիկական բաւականութիւն տալու համար՝ նրանց կը տանեն դրամատիքական ներկայացումներ և նուագահանդէսներ։ Այդ համակրելի և օգտաւէտ գործին կարող են մասնակցել ամենքը, գրվելով ընկերութեան անդամ։ Անդամները երեք կարգի են բաժանվում. ա) իսկական անդամներ, որոնք վճարում են տարեկան 5 ր., բ) մշտական անդամներ, որոնք վճարում են միանուագ ոչ պակաս քան 50 ր. և գ) պատուաւոր անդամներ, որոնք վճարում են ոչ պակաս քան 100 ր. կամ թէ մի որ և է օգտաւէտ ծառայութիւն են անում ընկերութեան։ Ընկերութիւնը նուիրատուութիւններ է ընդունում՝ փողով, գրքերով, շորով և այլն։ Անդամների թիւը օրէցօր աւելանում է և յուսով ենք, որ համակրելի ընկերութիւնը շուտով միջոց կունենայ ծառայել իր նպատակին։ Ի սրտէ աջողութիւն ենք ցանկանում։

Ա. Մակարեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեզ հաղորդում են, որ այս օրերս Ուրմիայից Թիֆլիս եկան նեստորական ասօրիների առաջնորդ Մար-Իոնան եպիսկոպոսը մի քանի քահանաներով, և Սալմաստ գնացած ռուս միսիօնէր քահանայ Սենադսկի։

Ինչպէս յայտնի է, Թիֆլիսի քաղաքային դուման երկու տարի սրանից առաջ որոշել էր Թագաւոր Կայսրի թագադրութեան յիշատակին բանալ Թիֆլիսում հ ա ս ա ր ա կ ա կ ա ն ը ն թ ե ր ց ա ր ա ն, յատկացնելով այդ նպատակի համար առաջին տարիները տարեկան 4000 րուբլի։ Քաղաքային ուպրավային կառավարութեան կողմից յայտնված է, որ Կայսերական Ընտանիքի անունով բացվող հաստատութիւնները պէտք է ապահովված լինեն մշտական գումարներով։ Աչքի առաջ ունենալով այդ հանգամանքը, Թիֆլիսի քաղաքային դուման իր վերջին նիստում որոշեց տարեկան 4000 ր. նպաստը չը սահմանափակել առաջին տարիներով, այլ դարձնել մշտական։

Դեկտեմբերի 8-ին, արքունական թատրօնում՝ կայացած վ ր ա ց ի ս ի ր ո ղ ն ե ր ի ներկայացումը գրաւել էր ահագին բազմութիւն։ Ներկայացումը պատուել էր իր ներկայութեամբ կառավարչապետ իշխան Գ. Ս. Գօլիցին։ Մուտքը 1,800 րուբլուց աւելի է, և պէտք է յատկացնվի վրաց թատրօնական գործին։

Ռուս յայտնի հրապարակախօս Վ. Գօլցեվ ուղարկել է «Кавказъ» լրագրի խմբագիր Վ. Վելիչկօին հետևեալ նամակը.

„Դուք հրաւիրեցիք ինձ մասնակցել „Кавказъ“-ում։ Ծանօթանալով ձեր լրագրի հետ, ես համոզվեցայ, որ գրել նրա մէջ չեմ կարող։ Դուք, երևի, նկատել էք, որ ձեր ընդունած ուղղութեան դէմ վճռական կերպով դուրս եկաւ „Русская Мысль“ ամսագիրը, որի մէջ ես մշտական մասնակցութիւն ունեմ։ Ես կարծում էի թէ դրանից յետոյ, չը ստանալով ինձանից մի տող անգամ, դուք կը հանէք ինձ եկող տարվայ ձեր աշխատակիցների թւից։ Սակայն ինձ ուղարկված է „Кавказъ“-ի 1898 թւի յայտարարութիւնից մի կտոր, որի մէջ բերված է և իմ անունը։ Խոնարհաբար խնդրում եմ տըպագրել իմ նամակը և ջնջել իմ անունը այն անձանց ցուցակից, որոնք խոստացել են ձեզ աշխատակցել“։

Բացի Գօլցեվից, ինչպէս երևում է «Кавказъ»-ի պատասխանից՝ յայտնի հրապարակախօս Գր. Ջանշիեվ նոյնպէս հրաժարվել է աշխատակցել այդ լրագրին, չը համակրելով նրա ուղղութեան և բռնած ընթացքին։ Հետևելով իր սովորական «զառանցանքներին», պ. Վելիչկօ այդ բոլորի մէջ էլի «հայկական մատ» է տեսնում։ Ո՛հ, աստուածներ, որքան ուժեղ են հայերը, որ կարողանում են նոյն իսկ անուն հանած, իրանց անընկճելի ուղղութեամբ յայտնի ռուս գրողներին էլ քաշել իրանց կողմը և կռւեցնել հայատեաց ռուս խմբագրի հետ…

Դեկտեմբերի 8-ին, գիշերը, յանկարծամահ եղաւ դէյստվիտելնիյ ստատսկիյ սովէտնիկ Վլադիմիր Գուկելսկիյ։ Մօտ 30 տարի է, որ նա ծառայում է Կովկասում, և վերջին տարիները կովկասեան կառավարչապետի դիւանատան գործավարի պաշտօնն էր վարում։ Հանգուցեալը լաւ ծանօթ էր մեր քաղաքին, և բացի իր պաշտօնական գործերից՝ մասնակցութիւն էր ընդունում և տեղական ռուս մամուլի մէջ, իբրև նախկին աշխատակից «Кавказъ» լրագրի։ Գուկելսկին մեռաւ 55 տարեկան հասակում։

«С. Петербургскія Вѣдомости» լրագիրը նուիրել է մի մեծ յօդուած Անդրկովկասի հողաչափութեան խնդրին։ Յօդուածագիրը յայտնելով, որ կառավարութեան ձեռք առած միջոցները այժմ արագացրել են հողաչափութեան ընթացքը, շատ իրաւացի նկատում է, թէ եղած օրէնքները դեռ կատարեալ չեն, որովհետև այդ հողաչափութեամբ անմիջապէս չէ որոշվում սեփականութեան իրաւունքը. իսկ սեփականութեան չը հաստատված, անկախ մնացած դրութիւնը դնում է հողատէրերին անորոշ վիճակի մէջ։ Յօդուածագիրը համարում է սեփականութեան հաստատելու խնդիրը հասունացած, հերթական, որի բացակայութիւնը ստեղծում է կեանքի մէջ անյարմարութիւններ։

Բագուից, պ. Գ. Տէր-Մարգարեան «Մշակի» 1898 թւականի մի օրինակը նուիրեց հայոց Բարեգործական ընկերութեան Շուշու գրադարանին։

Բագուից, պ. Հայրապետ Քօչարեան, նուիրելով «Մշակի» 1898 թւականի մի օրինակը, թողել է մեր խմբագրութեան տրամադրութեան տակ։ Այդ օրինակը մենք յատկացրինք Լագօդեխի հայ գիւղացիներին։

ՔՈՒԹԱՅԻՍԻՑ մեզ գրում են. «Դեկտեմբերի 6-ին, քաղաքային թատրօնում կայացաւ յայտնի երգիչ Ն. Շահլամեանի կօնցերտը։ Չը նայած որ նոյն օրը ուրիշ կլուբներում ևս կային ներկայացում և պարահանդէսներ,—այնու ամենայնիւ թատրօնի դահլիճը գրեթէ լի էր մեր քաղաքի ընտիր հասարակութեամբ։ Շնորհալի երգիչը ունեցաւ մեծ աջողութիւն. հասարակութիւնը վերջը յարգանքի ցոյցեր արեց ի պատիւ երգչի, և հեռացաւ, տանելով իր հետ յիշողութիւն այն մեծ էսթէտիքական բաւականութեան, որը ստացաւ այդ երեկոյ։ Հայոց երգերից պ. Շահլամեանը երգեց միայն «Կռունկը» և «Ծիծեռնակը»։ Շատերի խնդրելով՝ մեր երգիչը համաձայնվեց տալ այստեղ ե ր կ ր ո ր դ կօնցերտ, որը և կը կայանայ նոյեմբերի 13-ին»։

ՆԵՐՔԻՆ-ԱԽՏԱՅԻՑ մեր թղթակիցը հաղորդում է. «Գիւղերում թափառող գաղթականների աղետալի կեանքից վերջերս մի բնորոշ երգ է երգվում գաւառներում։ Ասում են, այդ երգը յօրինել են իրանք՝ թիւրքահայ գաղթականները իրանց կեանքի արհաւիրքներից, կամենալով երգի միջոցով արտայայտել ռուսահայ ե ր ջ ա ն ի կ ազգակիցների առաջ իրանց վշտերը… Եւ իրաւ, կեանքի դառն րոպէներում, մարդու ներքին ալեկոծութիւնը՝ հոգեկան ներշնչմամբ՝ աշուղ է դարձնում նրան, և նա սկսում է երգով արտայայտել իր ներքին յուզմունքները… Եւ դա շատ բնական է։ Թիւրքահայ գաղթականների դրութիւնը ոչ միայն երգերի նիւթ կարող է լինել, այլ և նրանց անցեալ կեանքի արիւնալի դէպքերը մի-մի դրամաներ են ներկայացնելու ապագայի համար»…

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նիւ-Եօրկում հրատարակվող մի լրագրին Կ. Պօլսից գրում են. «Լոնտոնի Անգլօ—Հայկական Միութեան քարտուղար՝ Էտուարդ Աթքին տասն օրեր առաջ Կ. Պօլիս եկաւ և 8 օրէն մեկնեցաւ։ Սուլթան իմանալով գալուստն, ուզեր է զայն տեսնալ. Աթքին ունկնդրութիւն չը խնդրեց։ Տաճեան Արթին փաշա Սուլթանի հրամանաւ զայն ճաշի հրաւիրեց։ Աթքին տեսաւ աւագանին։ Մեկնելու օրն ըսած է անձի մը թէ՝ «Այլ ևս կը հաւատամ թէ լրագրերն ինչ որ գրեցին թրքաց բարբարոսութեան մասին ո՛չ թէ չափազանցութիւն է, այլ շատ քիչ է. մինչև որ այդ բարբարոս ցեղն Եւրոպայէ չը վռնտուի, քաղաքակիրթ աշխարհն չը կրնար հանգստանալ։ Յոյժ համակրեր է հայերուն։» Աթքին ըսած է նաև թէ՝ «Մենք Անգլիացիքս մասամբ պատճառ եմք հայոց հասած դժբաղդութեանց։ Անգլիական Կ. Պօլսոյ դեսպանն քաղաքագիտութեան դէմ գործեց՝ մեծամեծ խոստումներ ընելով հայոց պատրիարքին։ Դեսպանն ամօթապարտ է»։

Բէյրութի մէջ մօտ օրերս երկու եւրոպացիներ են սպանված։

Կիպրոսի Լառնակա քաղաքից մեզ գրում են. «Հայ ընտանիքները հետզհետէ այստեղից հեռանում են. ոչ մի միջոց չը կայ ապրուստի համար. ով կարողանում է, իսկոյն հեռանում է։»

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. Պ օ լ ի ս, Նոյեմբերի 28-ին

Գիտեմ, բաւական ժամանակ է, որ Պօլսէն լուրեր կը սպասէք։ Լուրեր շատ կան, բայց ամենն ալ հաւաքաբար Օրմանեան պատրիարքի փառասիրութեան շուրջը կը դառնան։ Այսօր հանդիսաւոր պատարագ, վաղը պերճախօս քարոզ, միւս օր «ծայրագոյն վարդապետներու» facture մը ի հանդէս բերելու անզուգական արարողութիւններ, և ասոնցմէ զատ՝ ոչինչ։ Բայց թէ ինչ եղաւ Կիլիկիոյ կաթողիկոսական խնդիրն, ինչ եղան անթիւ անհամար որբերը, կամ՝ արդի բառերով, չքաւոր տղայք, ուր մնացին Աղթամարայ կաթողիկոսութեան խնդիրն ու վախճանեալ կաթողիկոսին գոյքերն ու դրամներն, ինչ եղան աքսորեալները, բանտարկեալները, ինչ եղաւ Հայաստանի կարօտեալներու համար հանգանակութեան խնդիրն… ոչինչ, ոչինչ, դարձեալ ոչինչ։

Ոչինչ արդիւնք ունեցան նաև առաջնորդական թափուր վիճակներու համար տրված որոշումները։ Ծանօթ եպիսկոպոսներն ու եպիսկոպոսացու վարդապետներն՝ ոչ դրամով շլացան, ոչ ալ շլացուցիչ խոստումներէ յափշտակվելով՝ տեղերնէն շարժեցան. ամենքն ալ անստատեցին պատրիարքին, և, ուր որ կոչվեցան՝ չի գնացին։ Ասպարէզը մնաց արմաշական ծայրայեղ «ծայրագոյններուն», 25—30 տարեկան տղամարդերու՝ որ պիտի երթան Կարին, Մուշ, Վան, Սեբաստիա և այլն. և ասոնք փոքր տեղեր երթալու չեն զիջանիր. ծայրագոյն աստուածաբաններ են, Օրմանեանի ուղեղէն ծնած, միշտ բարձրերը կը սաւառնին։

Ազգային սահմանադրութեան վերաքննութիւնն ալ դեռ չաւարտեցաւ՝ թէև խորհուրդներ, ծրագիրներ, դարավերջիկ փաստաբանութիւններ պակաս չեն։ Աշըգեաններ, Նուրեաններ և ասոնց նման սահմանադրութեան խարազանովը դուրս հանվածներ իրենց ուզածին պէս մկրատեցին անմեղ սահմանադրութիւնն և իրենց ծրագիրները ներկայացրին պատկառելի յանձնաժողովին, բայց Օրմանեան և Տատեան, ասոնք են միայն գործողները, վարչութիւն, յանձնաժողով՝ «ձայն բարբառոյ յանապատի» են, և սակայն, քիչ մնաց ու պիտի տեսնէք, որ «սահմանադրութեան վերաքննութիւն» բառերն ալ, ն ո ր բ ա ռ գ ր ք ի բացատրութեամբ, «բարձումն սահմանադրութեան» նշանակութիւնը պիտի ստանան, վասն զի այս նշանակութեամբ կարելի է Օրմանեանի մշտնջենական հաստատութիւնն յԱթոռ պատրիարքութեան հայոց Թիւրքիոյ, որու վրայէն նա իր խորախորհուրդ վարչագիտութիւնով, աջ բազուկը Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան ու ձախ բազուկն Երուսաղէմի պատրիարքութեան վրա տարածելով, ոտքերն ալ պիտի երկնցնէ դէպի Աղթամար և Պօլսէն պիտի գոչէ ամենուն՝ «խաղաղութիւն ամենեցուն»… Շիտակը խօսելով, անկարելի է ուրանալ, Աշըգեանէ շատ ճարպիկ բրդաւ Օրմանեան. զինք Աշըգեան, սուլթանին շնորհիւ, և Մաղաքիա Ալմօնի կռնակին քակած՝ ցկեանս Պօլսոյ պատրիարք մնալ կուզէր, բայց Օրմանեան միայն ադով չի բաւականանար, նա ամեն բան մէկէն աւարտել կը փափագի և, Աստուծով, սուլթան և Տատեան բան մը կընեն, և զինքն իր նպատակին կը հասցունեն։

Ըսածներս ոչ կատակ են, ոչ չափազանցութիւն. պատրիարքարանի շուրջն անցած ու դարձածները, գործված մեքենայութիւնները, լրա-

գիրներու հրատարակութիւններն իրենին պերճախօս ապացոյցներ են այս ճշմարտութեան։

Պոլսոյ թերթերն՝ որոնց բառարանին մէջ «անկեղծութիւն» բառը կարելի չէ գտնել, հողմաչացքի կը նմանին, կը դառնան այն կողմն՝ ուսկից կը փչէ հովը։ Եթէ այս թերթերուն հակառութիւնները թուելու ելնենք՝ մէկ քանի տարուաններր աչքի առջև ունենալու ենք և այն ատեն միայն յայտնի կը լինի՝ թէ ինչ անհեթեթ սուտեր, որպիսի այլանդակ հակասութիւններ յերևան պիտի գան անոնց մէջ։ Այս օրուան համար Պոլսոյ թերթերուն անկեղծ հրատարակութիւններուն առարկան է՝ Օրմանեան պատրիարքն, ինչպէս երէկ Խրիմեանն էր, առջի օրն ալ Աշրգեան. բայց մինթէ այս երեք անձնաւորութիւններն ալ հաւասար չափով իններորդ երկինքը բարձրացած չէին մեր Պոլսոյ խմբագիրներուն թևերովը, մինչդեռ այդ պատրիարքները բնութեամբ, գործով և զգացումով իրարու հակառակ են, և ազգային վարչական շրջանակին և հանրօգուտ գործառնութիւններու մէջ իրարու ներհակ ուղղութիւնով գործած են. սակայն այսօր Աշրգեան՝ ազգադաւ մ'է, խեղճ Խրիմեանը՝ ոչ ոք կը մտածէ և գովաբանեալն է միայն Օրմանեան՝ իբրև միակ անձնաւորութիւն ազգը վերականգնող... Եւ եթէ հարցունենք այդ թերթերու անկեղծ խմբագիրներուն՝ թէ անկեղծօրէն այնքան գովաբանած պատրիարքներէն ո՞րն է արժանաւորն, պատասխանն այն ատեն պիտի առանանք անշուշտ, երբ Օրմանեան իր յաջորդն ունենայ։

(Կը շարունակվի)

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Թիւրքիան Յունաստանից դեռ մի լիրա էլ չէ ստացել, բայց ահա ամեն տեղից հաշիւներ են ներկայացնվում և հաստատում են պահանջում։ Ահա ինչ են գրում «Kölnische Zeitung» լրագրին. «Բարոն Կալիցէի ուղղութեան պահանջների չնորհիւ Բ. Դուռը գրաւոր կերպով օրինական համարեց արևելեան երկաթուղիների ընկերութեան պահանջը 8 միլիոն ֆրանկի մասին. բայց այդ օրինակը և աջողութիւնը նպաստեցին միւս պետութիւններին վերանորոգել իրանց նախկին պահանջները։ Հայկական անկարգութիւնների ժամանակից օտարահպատակները, որոնք վնասվել են այդ անկարգութիւններից, մի շարք գանգատներ են ներկայացրել։ Այժմ, երբ Թիւրքիան պիտի ստանայ կանխիկ դրամներ, այդ վնասվածները միաձայն պահանջում են, որ բաւարարութիւն տան իրանց։ Միւս կողմից, Ռուսաստանը սպասում է, որ վճարվի 1877—1878 թւի պատերազմի տուգանքը։»

—Կ. Պոլսից հեռագրում են «Temps» լրագրին. «Թիւրքաց կառավարութիւնը մտադիր է սկսել Թեսալիայից իր զօրքերը հանելը։ Թիւրքական պինադադարից յետոյ Թեսալիայում, ինչպէս տեղեկացնում են արժանահաւատ աղբիւրները, թիւրք զօրքը կորցրել է 30,000 զինուոր զանազան հիւանդութիւններից։

—Վիէննայից հեռագրում են «Новости» լրագրին. «Կ. Պոլսում կալանաւորում են երիտասարդ թիւրքերին։»

„ՄՇԱԿԻ" ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

ԼՈՆԴՈՆ, 9 դեկտեմբերի։ Թագուհու հրամանով, Բատենբերգեան Լիւդվիգ պրինցը ողջունեց Պորտսմուտում այնտեղ եկած Պրուսական Հէնրիխ պրինցին։ Երէկ երեկոյեան երկու պրինցները գնացին Օսբորն՝ Թագուհու մօտ։

ՊԱՐԻԶ, 9 դեկտեմբերի Այսօր ս. Կլօտիլդայի եկեղեցում կատարվեց Ալֆօնս Դօդէի թաղման հանդէսը ահագին հասարակութեան ներկայութեամբ։ Դագաղի վրա դրված են բազմաթիւ պսակներ։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 9 դեկտեմբերի։ Դեկտեմբերի 8-ին վախճանվեց Ֆիլդէլ-ադիւտանտ կոմս Վօրօնցօվ-Դաշկօվ։ Առաւօտեան հոգեհանգստին ներկայ էին՝ կայսրուհի Մարիա Ֆեօդորովնան և Մեծ իշխանները և իշխանուհիները։ Երեկոյեան հոգեհանգստին ներկայ էին՝ Թագաւորը, Ալէքսանդրա Ֆեօդորովնա Թագուհին, կայսերական ընտանիքի անդամները, նոյնպէս և հուսարների գնդի օֆիցերները։

Կիեվի, Պօդօլի և Վօլինի գեներալ-նահանգապետ Իգնատիէվ արձակվում է, իր խնդրքի համաձայն, գեներալ-նահանգապետի պաշտօնից, մնալով պետական խորհրդի անդամ։

ԼՈՆԴՈՆ, 9 դեկտեմբերի։ Times» լրագրին Պեկինից հեռագրում են. «Ռուսաց 3 նաւեր արդէն գնացին Պորտ-Արտուր։ Չինաստանը բարեհաճութեամբ է վերաբերվում այդ քայլին, ենթադրելով, որ այդ միջոցը ձեռք է առնված հէնց իր օգտին և անխուսափելի է դարձել այն պատճառով, որ գերմանացիները գրաւել են Կիաօ-Չաու։

Նոյն լրագրին Շանխայից հեռագրում են. «Ռուսների ձեռքով Պորտ-Արտուրի գրաւումը կը յարուցանի անպատճառ ժողովրդական դայրոյթ Եապոնիայում, ուր հասարակական կարծիքն արդէն առանց դրան էլ գրգռված է Կիաօ-Չաուի դէպքի պատճառով։

ԿԷՕԼՆ, 9 դեկտեմբերի։ «Köln. Zeit.» ասում է. Ռուսաց նաւատորմի Պորտ-Արտուր մտնելը, ինչպէս ժամանակաւոր ձմեռակայան, անսպասելի բան չէր գերմանական քաղաքականութեան համար։ Գերմանիայում վաղուց յայտնի է, որ Արևելեան Ասիայում ռուսաց այժմեան յենակէտը—Վլադիվօստօկը—այլ ևս չէ համապատասխանում ռուսաց պահանջներին։ Չինա-եապոնական պատերազմ ծագելու ժամանակից իւրաքանչիւրի համար անկասկած էր, որ Ռուսաստանը նայում էր Պորտ-Արտուրի վրա՝ որպէս ենթադրելի վերջնական ճանապարհի վրա մանչուրական երկաթուղիական ճիւղի։ Պորտ-Արտուրի գրաւելու հարցը միայն ժամանակի հարց էր։ Այդ գրաւումը յարձակողական նշանակութիւն չունի և ամենից առաջ չէ ընդհարվում գերմանական շահերի հետ Արևելեան-Ասիայում։ Ընդհակառակն, կարելի է ասել, որ համարեա միաժամանակ Կիաօ-Չաուի գրաւումը Գերմանիայի ձեռքով և Պորտ-Արտուրի գրաւումը, Ռուսաստանի կողմից՝ ընդհանուր գործողութիւնների շարունակութիւնն են կազմում Արևելեան Ասիայում։

ԿԷՕԼՆ, 9 դեկտեմբերի։ «Köln. Zeit.» Պարիզից, հաստատ աղբիւրից հաղորդում է, որ արդէն մի շաբաթ առաջ անգլիական «Daphne» կրէյսէրը, չը նայելով նաւահանգստի հրամանատարի կողմից արած նախազգուշութեանը և արգելքին, մտաւ Պորտ-Արտուրի ներքին նաւակայանը, իբր թէ համոզվելու համար թէ արդեօք ռուսաց նաւեր կանգնած չեն նաւահանգստում։ «Daphne» նաւը կրկին հեռացաւ նաւահանգստից։ Չինական կառավարութիւնը բողոքեց այդ բանի գործողութեան դէմ։ Դրա հետ, երևի կապ ունի, ռուսաց նաւատորմի երևալը Պորտ-Արտուրում, Չինաստանի համաձայնութեամբ։

ԲԵՐԼԻՆ, 9 դեկտեմբերի։ Պետական կանցլերի ամուսին իշխանուհի Հօհէնլօէ վախճանվեց թոքերի բորբոքումից։

ՊԱՐԻԶ, 10 դեկտեմբերի։ Պանամայի գործը. մեղադրվողների հարցուփորձը շարունակվում է։

ՀՌՕՄ, 10 դեկտեմբերի։ Մարկիզ Ռուդինի հաղորդեց ժողովին, որ նոր մինիստրութիւնը կազմված է։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԲՈՐՍԱ
Դեկտեմբերի 9-ին

Լոնդոնի վրա 10 ֆունտ արժէ .	93	ր. 50 կ.
Բերլինի վրա 100 մարկ — .	45	» 72 1/2 »
Պարիզի վրա 100 ֆրանկ — .	37	» 15 »
Ոսկի — — — .	—	» — »
Մաքսային կուպօններ — .	149	» — »
Բօրսային դիսկօնտ — .	5	» 6 1/2 % »
4% պետական րէնտա	100	» — »
Ներքին 5% առաջին փոխառութ.	296	» — »
— — երկրորդ — .	256 1/2	» — »
5% գրաւ. թղթ. ազն. կալ. բանկի.	211 1/4	» — »
5% պետական երկաթուղ. րէնտա.	—	» — »
4% ներքին փոխառութեան . .	98 7/8	» — »
4 1/2 % գրաւ. թղթ. ազն. կալ. բանկի	100 7/8	» — »
4 1/2 % վիլայակ. գիւղ. հող. բանկի	101	» — »
Պետերբուրգի քաղաքային կրեդիտ. ընկերութեան օբլիգացիաներ .	100 7/8	» — »
Մօսկվայի քաղաք. օբլիգացիաներ.	101	» — »
Օդէսայի — — .	100 1/4	» — »
Թիֆլիսի — — .	99 3/4	» — »
Թիֆլիսի կալ. բանկի 6% — .	101	» — »
5% — — — .	100 1/4	» — »
Քութայիսի 6% — — .	101	» — »
5% — — — .	99 3/4	» — »

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՅԱՅՏՆՈՒՄ Է

ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐԻՆ. Խնդրում ենք հասցէն գրել պարզ և մանրամասն, որպէս զի սխալներ չը պատահեն և կարողանք համարները կանոնաւոր ստանալ։

ՊԵՏՐՕՎՍԿ, Մ. Աթայեանց. Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել չորս հատ 7 կոպէկանոց մարկա։

Խմբագիր՝ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

Մարդատար № 1 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԳՈՒԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ ցերեկվայ 4 ժամին և 1 րոպէին։ Թիֆլիս է հասնում առաւօտեան 8 ժամ 30 րոպէին։ Դուրս է գնում ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԹՈՒՄ առաւօտեան 9 ժամ և 15 րոպէին։ Բաթում է հասնում երեկոյեան 8 ժամ և 28 րոպէին։

Մարդատար № 3 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԳՈՒԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ գիշերվայ 12 ժամ և 6 րոպէին. Թիֆլիս է հասնում երեկոյեան 7 ժամ և 10 րոպէին։ Դուրս է գնում ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԹՈՒՄ՝ երեկոյեան 7 ժամ 55 րոպէին. Բաթում է հասնում առաւօտեան 8 ժամ 28 րոպէին։

Մարդատար № 2 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԹՈՒՄԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ՝ առաւօտեան 8 ժամ 15 րոպէին։ Թիֆլիս է հասնում երեկոյեան 8 ժամ 34 րոպէին։ ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԳՈՒ է դուրս գալիս՝ երեկոյեան 9 ժամ 34 րոպէին։ Բագու է հասնում ցերեկվայ 1 ժամ 2 րոպէին։

Մարդատար № 4 գնացքը ԲԱԹՈՒՄԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ դուրս է գալիս՝ երեկոյեան 8 ժամ 35 րոպէին։ Թիֆլիս է հասնում առաւօտեան 9 ժամ 12 րոպէին։ ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԳՈՒ դուրս է գալիս՝ առաւօտեան 11 ժամին. Բագու է հասնում առաւօտեան 6 ժամին։

Ներսիսեան ուսումնարանի առաջին դասարանը մտնելու համար

ՊԱՏՐԱՍՏՎՈՒՄ ԵՆ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐ

խիստ մատչելի պայմաններով։ Դիմել՝ Թիֆլիս, Անչիսխատսկայա փողոց, Դանդուրեանի տուն, № 13։ Առաւօտ՝ ժամ 9-ից—12 և կէսօրին՝ 3-ից—5 ժամը։ (№ 142) 3—5

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

на еженедѣльную литературно-политическую и научно-популярную газету, посвященную русской политикѣ на Востокѣ. еврейсву, инородцамъ, Кавказу, Туркестану и Сибири,

„РОССІЯ и АЗІЯ"

(1897—98 годъ).

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ:

На годъ: безъ доставки—5 руб., съ доставкою и пересылкою—6 руб., за границу—7 руб., за полгода безъ доставки—3 руб., съ доставкою и пересылкою—4 р., за границу—5 руб.,

АДРЕСЪ: Кіевъ, редакція газеты «Россія и Азія».

Редакторъ-издатель пр.-доц. А. Н. ГРЕНЪ

1—3

ԲԺՇԿՈՒՀԻ Ե. Ի. ՓՐՈՒՑԻՍ

Մասնագէտ կոկորդային, քթային և ականջային հիւանդութիւնների

Ընդունում է 5—7 ժամը երեկոյեան, Վելիամինօվսկայա փողոց, տուն № 4, Դումայի հանդէպ։

(142) 4—30

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1898 Г. НА ЕЖЕНЕДѢЛЬНУЮ ГАЗЕТУ

„КАВКАЗСКОЕ СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО"

органъ Императорскаго Кавказскаго общества сельскаго хозяйства. Газета выходитъ по четвергамъ, безъ предварительной цензуры, по слѣдующей программѣ:

1. Руководящія статьи по техническимъ и экономическимъ вопросамъ сельскаго хозяйства Кавказа. 2. Популярныя статьи (оригинальныя и переводныя) по полеводству, молочному хозяйству, садоводству, виноградарству и винодѣлію, шелководству, лѣсоводству, техническимъ производствамъ и проч. 3. Хроника и корреспонденціи. 4. Отчеты хозяевъ о произведеныхъ ими въ своихъ хозяйствахъ опытахъ и наблюденіяхъ. 5. Обзоры литературы, русской и иностранной, по вопросамъ, относящимся къ Кавказу. 6. Сельско-хозяйственныя статистическія и рыночныя свѣдѣнія о производствѣ и потребленіи селско-хоз. продуктовъ, о видахъ на урожай, о цѣнахъ на продукты; тарифы. 7. Правительственныя распоряженія. 8. Протоколы, доклады и отчеты общества и его органовъ. 9. Критика и библіографія, 10. Вопросы и отвѣты. 11. Сельско-хозяйственный календарь. 12. Домоводство. 13 Справочный указатель. 14. Смѣсь. 15. Метеорологическія наблюденія. 16. Объявленія.

ЗАДАЧА ГАЗЕТЫ заключается въ установленіи болѣе живой и тѣсной связи между обществомъ сельскаго хозяйства и хозяевами Кавказа, съ цѣлью, во первыхъ, совмѣстной разработки сельско-хозяйственныхъ вопросовъ Кавказа и во вторыхъ, распространенія среди населенія необходимыхъ сельско-хозяйственныхъ знаній.

Въ отдѣлѣ „Вопросы и отвѣты" газета, при содѣйствіи специалистовъ, будетъ своевременно давать хозяевамъ отвѣты на тѣ вопросы, съ которыми они будутъ обращаться въ редакцію или общество сельскаго хозяйства.

Подписная цѣна съ доставкой и пересылкой; на годъ—4 руб., полгода—2 руб., 1/4 года—1 руб. и 1 мѣсяцъ—40 к.

Подписка принимается въ Тифлисѣ въ бюро Импер. Кавк. общ. сел. хоз., Барятинсая ул. собственный домъ.

1—4 Отвѣтственный редакторъ *А. А. Калантаръ.*

Կիրակի, դեկտեմբերի 14-ին

ԹԻՖԼԻՍԻ ԺՈՂՈՎԱՐԱՆԻ ԴԱՀԼԻՃՈՒՄ ԿԸ ԿԱՅԱՆԱՅ

ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍ ԲԱԶԱՐՈՎ

Յօգուտ Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան

Բազարի սկիզբը երեկոյեան ժամը 8-ին։ Մուտքը—2 ր. 10 կ. Նուիրատուութիւնները ընդունվում են ընկերութեան գրասենեակում, կամ իշխ. Մ. Թումանեանցի մօտ։ (№ 140) 2—3

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

Հեղինակ «Ձեռնարկի առևտրական և գործարանական հաշուապահութեան»

ՈՒՍՈՒՑԱՆՈՒՄ Է ԵՒ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ Է

Երկու սեռի անձանց, 4 ամսվայ ընթացքում հաշուապահութիւն գործնականապէս, երաշխաւորելով, և եղած դէպքերում յանձն է առնում պաշտօնի առաջարկել։

ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔԻ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐՆ ԵՆ

Ա) Կրկնակի իտալական հաշուապահութիւն ըստ ամենայն առևտրական ճիւղերի, հանդերձ նաւթային արդիւնաբերական և կերոսինի գործարանական հաշուետուութեան։

Բ) Առևտրական թուաբանութիւն.

Գ) Առևտրական նամակագրութիւն.

Դ) Գեղագրութիւն և ամենաւատ ձեռքերի ուղղութիւն։

Պարապմունքները սկսվելու են յունվարի 15-ից, ճաշից յետոյ և պարբերաբար շարունակվելու են իւրաքանչիւր ՉՈՐՍ ամսից յետոյ. իսկ կիրակի օրերը լինելու են առանձին գործնական պարապմունքներ։

Ցանկացողները թող դիմեն գրաւոր կամ անձամբ 3 ժամից մինչև 5 ժամ երեկոյեան, ՍՕԼՕԼԱԿ, Սերգիեւսկայա փողոց, տուն Լիսիցեանի, № 20։

Վերոյիշեալ հաշուապահութեան ձեռնարկը ծախվում է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, Խիտարովի գրավաճառանոցում և հեղինակի մօտ, և Ռուսաստանի բոլոր յայտնի գրավաճառանոցներում։ ԳԻՆՆ Է 3 ր. 50 կոպէկ։ Օտարաքաղաքացիները գիրքը գնելու համար կարող են դիմել հեղինակին, առանց պօստի ծախս վճարելու։ (չ.) (№ 76) 2—15

BATEAUX A VAPEUR FRANÇAIS N. PAQUET ET C-ie

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՆԱՒԱԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ն. ՊԱԿԷ ԵՒ ԸՆԿ.

կանոնաւոր և ուղղակի նաւագնացութիւն ՄԱՐՍԷՅԼԻՑ ԲԱԹՈՒՄ, չորեքշաբթի օրերը, երկու շաբաթը մի անգամ, սկսած յունվարի 25/6-ի չորեքշաբթիից,

Եւ հակառակը՝ Բաթումից Մարսէլ, մտնելով Տրապիզոն, Սամսոն և Պոլիս։ Մեկնում է Բաթումից՝ չորեքշաբթի, 24 դեկտեմբերի (5 յունվարի) ՄԻՆԳՐԷԼԻ շոգենաւը, նաւապետ ՇԷԼՏ։ Եւ այդպէս շարունակաբար, երկու շաբաթը մի անգամ, չորեքշաբթի օրերը, ժամի 4-ին ճաշից յետոյ։

Բաթումից Պարիզ ուղղակի հաղորդակցութեան տոմսակներ տրվում են սովորականից պակաս գներով։

Ապրանքների և ճանապարհորդների մասին հարկաւոր տեղեկութիւններ ստանալու համար թող բարեհաճեն դիմել ընկերութեան գործակատարներին՝

ԲԱԹՈՒՄՈՒՄ—պ. Վիկտոր դ'Արնօին, Նարէշքինեայա։ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ—պ. Օ. Գ. Բարեկ'նդանեանին, Սիօնի փող. նախկին Արծրունու քարվանսարա։ ԲԱԳՈՒ—պ. Ս. Դիլդարեանին, Կօլիւբեանինսկայա հրապարակ։ ՆՕՎՕՐՕՍՍԻՅՍԿ—պ. Մելխիոր Հերշենրօդերին։ (№ 76) 3—20

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 10 Декабря 1897 г. Типографія Канцел. Главнонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.